

KOVÁCS ORSOLYA ZSUZSANNA

LENGYEL–MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉSI LEHETŐSÉGEK A KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉG JEGYÉBEN

A 2011. év különleges lehetőségeket nyújt Közép-Európa számára, hiszen Magyarországot követően Lengyelország tölti majd be az Európai Unió soros elnöki tisztét. Páratlan alkalom, amikor két új és azonos régióban fekvő tagállam tölti be ezt a posztot. Szakértők és politikusok is felhívják a figyelmet a két ország együttműködésének fontosságára, de elsősorban olyan közös érdekekről hallunk, mint a regionális energiapolitika, infrastrukturális beruházások vagy éppen az egyeztetett uniós érdekképviselés. Kevés szó esik arról, hogy a kisebbségek tekintetében is érdemes jobban összehangolni a két ország politikáját. Magyarország elnöksége súlyponti feladatának tekinti annak a kulturális sokszínűségnek a védelmét, amelyet maga az Európai Unió is demokratikus alapértékként határoz meg. Radosław Sikorski lengyel külügyminiszter, aki 2010 decemberében járt hazánkban, sajtótájékoztatón fejtette ki, hogy növelni kell Közép-Európa tekintélyét, a súlypontokkal kapcsolatban pedig elmondta, hogy „noha a két állam elnökségi prioritásai nem azonosak, de jól kiegészítik egymást”.¹ Ennek jegyében érdemes átgondolni, milyen közös gondok várnak megoldásra a kisebbségpolitika területén, tehát Lengyelország miként támogatja a határon túli lengyelséget, vagyis a lengyel fogalom szerinti *Polóniát*.²

Ennek megvilágításához az alábbiakban két, Lengyelországgal szomszédos állam lengyel kisebbségének jelenlegi helyzetét ismertetem. Az egyik uniós tagállam, Litvánia, a másik pedig egy Európai Unió kívüli ország, Belarusz. Azért esett erre a két országra a választásom, mert Lengyelország napjainkban kiemelt figyelmet szentel a litvániai és belaruszi lengyel kisebbség helyzetének. A nagyvilág lengyel közösségeinek helyzetéről a Lengyel Külügyminisztérium legutóbb 2009-ben készítettett egy közel ötszáz oldalas átfogó jelentést,³ amelynek adataira én is hivatkozom.

Lengyelek az ország határain kívül

Lengyelország a térség, sőt egész Európa egyik legnagyobb kisebbséggel rendelkező állama. A Külügyminisztérium 2009-ben kiadott jelentése szerint 55 millió lengyel él szerte a világon, vagyis hozzávetőlegesen 16 millióan az

ország határain kívül.⁴ A határon túli lengyelség, a Polónia rendkívül sokszínű, és kialakulása, története is országonként eltérő. Az egymást követő három felosztás következtében 1795-ben Lengyelországot kiradírozták Európa térképéből. A lépés ellen különböző formában tiltakozó, küzdő összeesküvők, politikusok, légionisták alkották a lengyelek első jelentősebb közösségeit Nyugat-Európában, elsősorban Franciaországban. Számukat gyarapították a 19. század leverte szabadságharcainak (1830–1831, 1846, 1848–1849, 1863–1864) menekültjei, akik közül sokan már az Egyesült Államokba is eljutottak. Ugyanakkor a felosztások során az Orosz Birodalom által bekebelezett lengyel részekben kiobbant 19. századi szabadságharcok, felkelések leverése után megtorlásul tízezerrel telepítették át a lengyel családokat Oroszország belsejébe és távol-keleti területeire. A 19. század utolsó negyedétől megélhetési okokból hagyták el lengyelek százezrei a szülőföldjüket. Közülük sokan Nyugat-Európán és az Egyesült Államokon kívül már Kanadában, Braziliában és Argentínában próbáltak gyökeret verni.

Az önálló lengyel állam 1918-as megalakulása után a gazdasági emigráció ugyan mérséklődött, de nem szűnt meg. A második világháború alatt és azt követően hatalmas tömegek kényszerültek hazájuk elhagyására, illetve a Németországba kényszmunkára elhurcoltak és a Nyugati Lengyel Haderő tagjai közül több százezren nem tértek haza az új határok közé és a szovjet befolyás alá kényszerített Lengyelországba. A Vörös Hadsereg által – a Molotov–Ribbentrop-paktum következtében – 1939 szeptemberében megszállt Kelet-Lengyelországból több százezer lengyel állampolgárt deportáltak Sziberia és Kazahsztánba. (A Kazahsztánban élő lengyelek számát napjainkban 50–60 ezerre teszik.) Ma elsősorban a jobb megélhetés reményében keresnek munkát százezer számra a lengyelek Nagy-Britanniában, Írországban, Olaszországban, Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban. (Az 1. táblázat a 100 ezer fölötti lélekszámmal rendelkező kisebbségi sorban élő lengyel közösségek lélekszámát tekinti át.)

Az 1948 után berendezkedő kommunista hatalom büszkén hirdette, hogy a kommunistáknak köszönhetően jött létre a történelem első tisztán lengyel nemzeti állama, amelynek határai között alig él más etnikum. Ennek az ideológiának megfelelően az 1956-os és 1970-es hatalmi átrendeződés sem javított a nemzetiségek helyzetén. Az 1989-es rendszerváltozás kedvező légkörében azonban kiderült, hogy Lengyelország lakosságának több mint 5%-a vallja magát más nemzethez, etnikumhoz, népcsoporthoz tartozónak. Különösen az okozott nagy meglepetést, hogy 700 ezren deklarálták magukat németnek, noha általános volt a meggyőződés, hogy a kitelepedés/kitelepítés utolsó nagy hullámában, a hetvenes években minden német, sőt magát sziléziainak vagy mazurnak valló is elhagyta Lengyelországot. 1990 és 1993 között több törvénycikkben is rendezni igyekeztek a nemzetiségek státuszát. (Lásd társasági, önkormányzati, egyházak helyzetét rendező paragrafusok.)⁵

1. táblázat

Jelentősebb lengyel diaszpórák, a Lengyelek Világközössége (Wspólnota Polska)
2007-es becslései alapján

Ország	A lengyelek becsült száma	A lengyelek hivatalos lélekszáma
Amerikai Egyesült Államok	10 600 000	9 292 875 (3,3%,* 2000-ben)
Argentína	450 000	
Ausztrália	200 000	
Belarusz	900 000	396 000 (3,9%,* 1999-ben)
Brazília	1 800 000	
Csehország	100 000	51 968 (0,5%,* 2001-ben)
Franciaország	1 050 000	
Írország	80 000	Időszakosan 250 000
Kanada	900 000	
Kazahsztán	100 000	
Litvánia	300 000	235 000 (6,7%,* 2001-ben)
Németország	2 000 000	
Oroszország	300 000	95 000 (<0,001%,* 1989-ben)
Ukrajna	900 000	144 100 (0,003%,* 2001-ben)

A Wspólnota Polska hivatalos honlapja alapján, <<http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=pwko00>>, (letöltve: 2010. 12. 20.)

* A %-os arány a teljes lakossághoz viszonyított számarányt jelzi

Marek Safjan, aki 1998 és 2006 között töltötte be az Alkotmánybíróság elnöki tisztét, hangsúlyozza: „Lengyelország azok közé az országok közé tartozik, amelyek államalapításuk óta számos alkalommal kifejezték, hogy a vallási és kulturális kisebbségek számára meg kell teremteni az egy államszervezetben belüli együttélés alapjait.”⁶ Safjan példaként a Lengyel Királyság és Litván Nagyfejedelemség 1569-ben megkötött unióját említi, amelyben két egyenrangú állam szövetkezett. Kevéssé ismert, hogy az 1573-as Varsói Konföderációt többek között azért kötötték meg a Lublini Unió megalkotói, hogy a vallásszabadságot kimondhassák. Ezekre a történelmi hagyományokra épül Lengyelország kisebbségpolitikája.

Az anyaország és a határon túli lengyeltség, a Polónia kapcsolata ennél sokkal összetettebb, hiszen az öt kontinensen élő lengyel kisebbségi közösségeknek – helyzetükből eredően – eltérőek az igényeik. Míg a Nyugat-Európában élő lengyeltség elsősorban kulturális támogatást vár, addig a Lengyelországtól keletre élő Polóniák politikai, gazdasági, s olykor jogi segítség-re is rászorulnak.

Lengyelország és a Polónia kapcsolata

Milyen eszközei és intézményei vannak Lengyelországnak a határain túl élő lengyelek támogatására? A három fő szervezet a Lengyelek Világközössége, a Keleten Élő Lengyeleket Segítő Alapítvány és a Semper Polonia Alapítvány, valamint az ezekhez kötődő lengyeligazolvány.

A Lengyelek Világközössége (Wspólnota Polska)

Lengyelország és a Polónia közötti kapcsolattartás hagyományosan a felsőház, a Szenátus feladatkörébe tartozik. 1989-ben a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy a Szenátus felmérje az akkori Szovjetunó területén kisebbségben élő lengyelek helyzetét – ez a téma addig tabunak számított.⁷ A Szenátus költségvetéséből ma is keletre irányul a legnagyobb anyagi támogatás. A legnagyobb szervezet, amelyik a felsőházzal együttműködve támogatja a kisebbségi sorban élő lengyeleket, a Lengyelek Világközössége. Ez (a korábbi Magyarok Világszövetségéhez hasonlító szervezet) 1990-ben jött létre a Szenátus elnöki tisztét betöltő Andrzej Stelmachowski kezdeményezésére, aki 2008-ban bekövetkezett haláláig állt a szervezet élén. A Lengyelek Világközösségének tíz hazai lengyel városban van szervezete, s a külföldi lengyeleket támogató területi központokként kulturális centrumokat, úgynevezett Lengyel Házakat (Dom Polonii) tart fenn. Tevékenységi körükbe a lengyel nyelv védelme és oktatása mellett karitatív, kulturális munka tartozik, de kiemelt helyen szerepel a határon túli ifjúsági szervezetek, így a Lengyel Cserkészszövetség támogatása is. A Világközösség emellett anyagi, politikai és társadalmi segítséget nyújt a határokon túl élő lengyelségnek. „A Lengyelek Világközössége és a Szenátus között hagyományosan szoros kapcsolat áll fenn. Ezt jelzi a Közösség Statútuma is, amely kifejezi azt az igényt, hogy a Közösség tevékenysége fölötti védnökségről a Szenátus gondoskodik. [...] Fontos megjegyezni, hogy 1993-ig az összes pénzt, ami a Szenátus Kancelláriájának költségvetési fejezetében a külföldi lengyelek megsegítésére volt előirányozva, a Lengyelek Világközösségének utalták át. 1994 óta azonban a Szenátus Elnöksége más szervezeteknek és alapítványoknak is folyósít pénzt.”⁸

A Keleten Élő Lengyeleket Segítő Alapítvány

(Fundacja Pomoc Polakom na Wschodzie)

Az Alapítványt a Kincstárügyi Minisztérium kezdeményezésére hozták létre 1992-ben a Közép- és Kelet-Európában, valamint a volt Szovjetunió távolabbi területein élő kisebbségi lengyelek megsegítése céljával. Legfontosabb tevékenységi területei:⁹

- a lengyel tudat megtartása a lengyel nyelv, a lengyel kultúra és lengyel hagyományok ápolása révén;

- a lengyel etnikum társadalmi, anyagi és szakmai helyzetének javítása;
- a Lengyelország iránti barátságos légkör megteremtése, valamint szorosabb kötelék kialakítása a lengyel környezettel;
- a nyugaton működő lengyel közösségek, *Polóniák*, illetve lengyel szervezetek ösztönzése, hogy segítsék a keleten élő lengyelséget.

Semper Polónia Alapítvány (Fundacja Semper Polonia)

A harmadik legnagyobb szervezet a Semper Polónia. Az alapítvány ösztöndíjprogramot működtet lengyel származású fiatalok számára. Ez a legfontosabb olyan oktatási program, amely a lengyeleket saját országukban támogatja. 1998 és 2008 között 11 251 diáknak 34 különböző országban ítélték oda ezt a támogatást.¹⁰ Az oktatási programot olyan célzott projektek is kiegészítik, mint például „Esélyt az érettségizőknek”. Ezzel elsősorban a Belaruszban, Kazahsztánban, Litvániában, Ukrajnában és Oroszországban élő lengyel fiatalokat segítik. 1998 és 2008 között több mint hatezer olyan lengyel fiatalot támogattak, akik később felsőfokú tanulmányokat folytattak. Ennek kapcsán említhető meg az Ex Libris Polónia Program, amelynek célja a külföldi lengyel könyvtárak és iskolák támogatása, főként számítógépekkel és könyvekkel.

Lengyeligazolvány (Karta Polaka)

A *Lengyeligazolványról szóló jogszabályt* 2007. szeptember 7-én fogadta el a lengyel törvényhozás (Dz. U. z 2007 r. Nr 180, poz. 1280). Az első szövegtervezet már 1999-ben megszületett a Szenátus jóvoltából, ám közel tíz év kellett a végleges szöveg kidolgozásáig. Az első tervezetet Jerzy Buzek akkori jobboldali miniszterelnök is bírálta, mivel az szerinte több ponton ellentétes volt az európai uniós jogszabályokkal. Nyolc évvel később az akkori konzervatív koalíciós kormány javaslatát már külön bizottság, a Külföldi Lengyelekkel való Összekapcsolódás Bizottsága tárgyalta. A jogszabályról végül 2007. szeptember 7-én döntött a szejm, 428 képviselő szavazott az igazolvány mellett, hárman tartózkodtak, ellene pedig senki nem voksolt. A jogszabály preambuluma az Alkotmányra utal, hiszen úgy fogalmaz a törvény megalkotásának körülményeiről, hogy „eleget téve a Lengyel Köztársaság Alkotmányában foglaltaknak, a külföldi lengyeleknek segítséget nyújtva, valamint elősegítve a nemzeti és kulturális örökségükkel való kapcsolattartást”.

A Külügyminisztérium a jogszabály elfogadását követően 31 új konzuli státuszról is határozott. Előzetes számításaik szerint évente 60–80 millió zloty (15–20 millió euró) többletköltséget jelentett a kedvezménytörvény elfogadása.

A jogszabály értelmében lengyeligazolványt csak a volt Szovjetunió területén lehet igényelni annak a személynek, aki az alábbi három feltételt teljesíti:

1. anyanyelvének a lengyel nyelvet vallja, és alapszinten ismeri azt;
2. a Lengyel Köztársaság konzulja vagy annak képviselője előtt írásban deklarálja, hogy a lengyel nemzethez tartozónak vallja magát;
3. legalább egy szülője vagy nagyszülője, illetve két dédszüloje lengyel származását bizonyítani tudja.

A jogszabály elsősorban a munkavállalás és az oktatás tekintetében jelent komoly kedvezményeket, de a tömegközlekedésen is kedvezmény jár, illetve gazdasági társaságok alapításánál is előnyt jelenthet az igazolvány.

Lech Kaczyński köztársasági elnök 2007. szeptember 22-én ünnepélyes keretek között a Lengyel Községek (*Polóniák*) és Külhoni Lengyelek III. Kongresszusán látta el kézjegyével a jogszabályt. A Kongresszuson 60 ország 400 különféle lengyel szervezete vett részt. Bogdan Borusewicz, a Szenátus elnöke ünnepi nyitóbeszédében kifejtette: „Jelenlétünk annak bizonyítéka, hogy mennyire fontosak számunkra határon túl élő nemzettársaink gondjai”.¹¹ Lech Kaczyński államfő beszédében azt emelte ki, hogy az ezt megelőző kongresszusra 73 éve, a második világháború idején került sor. Az első lengyeligazolványokat 2008. május 2-án, a belaruszi Grodnóban vehette át nyolc ottani lengyel. A legidősebb közülük egy 88 éves férfi volt, aki még a Vörös Hadsereg bevonulása elől védte Grodnót. Litvániában júniusban nyújtották át az első lengyeligazolványt. A kedvezményezett egy 102 esztendősen lengyel pap, Józef Obrębski volt, ő a legidősebb litvániai lengyel.

Az igazolvány Minszkben váltotta ki a leghevesebb ellenállást. A lengyeligazolványt egy belarusz internetes lap, a *Bjelaruszkije Novosztj* egyenesen a náci Németország „Volksliste”-jeihez hasonlította.¹² Sőt, a szerző azt is kifejtette, hogy mindkét esetben „sasos dokumentumról” van szó. A dokumentum bevezetése nem tartható egyértelműen sikeresnek, hiszen „sem a repatriálás, sem a lengyel igazolvány nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és csekély mértékben járult hozzá a Keleten élő lengyelek problémáinak megoldásához”.¹³

A Litvániában élő lengyel kisebbség

A mai Litvánia területén évszázadok óta élnek lengyelek: elsősorban a fővárosban, illetve annak körzetében. Számarányát tekintve Litvániában a lengyel kisebbség a legnagyobb. Míg a lengyelek a teljes lakosság 6,74%-át teszik ki, addig az oroszok aránya 6,31, a belaruszoké 1,23, az ukránoké pedig 0,65%. Magában a fővárosban, Vlnában (Vilnius) közel 19% a lengyelek aránya.¹⁴ Tízezrek tartoznak különböző litvániai lengyel szervezetekhez. A legnagyobb az 1989-ben megalakult Litvániai Lengyelek Szövetsége (Związek Polaków na Litwie – ZPL), amelynek taglétszáma meghaladja a tízezer főt.

Az itteni lengyelek politikai szinten is képviseltetik magukat. Pártjuk a Litvániában élő Lengyelek Választási Szövetsége (Akcja Wyborcza Polaków na Litwie – AWPL) 2008-ban három képviselőt tudott a litván parlamentbe bejuttatni, s 2009-ben az Európai Parlamentbe is sikerült egy képviselőt választaniuk. Helyi szinten, így többek között a fővárosi közgyűlésben, nagyobb arányban delegálhattak lengyel politikusokat. Annak ellenére, hogy Lengyelország és Litvánia esetében két uniós tagállamról van szó, az utóbbi hónapokban hétről hétre jelennek meg olyan hírek, amelyek arról tanúskodnak, hogy a litvániai lengyel kisebbség helyzete nem megnyugtató.

A Litvániai Lengyelek Szövetsége (ZPL) 2010. december 13-án tüntetést tartott a vilnai Elnöki Palota előtt. A demonstráción hozzátételg ezren vettek részt. „Elnök asszony, védjen meg!”, „Litvánia, szülőanyánk, légy hozzánk igazságos!” – volt olvasható a transzparensen. (Az utalás egyértelmű a hajdani Litván Nagyfejedelemségben született lengyel költő, Mickiewicz *Pan Tadeusz*ának első sorára: „Litwo, ojczyzna moja...” – Litvánia, szép hazám...) A ZPL kifogásolja azt az oktatási törvénytervezetet, amelyet várhatóan a közeljövőben fogad el a litván törvényhozás. A lengyel kisebbség szerint a törvény diszkriminatív, ráadásul a jelenleginél is nehezebb helyzetbe hozza a litvániai lengyel iskolák helyzetét. Dalia Grybauskaite litván elnök ugyan ígéretet tett arra, hogy mindenféle diszkriminációt meg fog akadályozni, de jelezte, nem célszerű összehasonlítani a litvániai lengyel és a lengyelországi litván kisebbség helyzetét – utalva arra is, hogy a lengyelországi litvánok sem részesülnek a legkedvezőbb elbánásban.

A törvénytervezetet immár két éve tárgyalják a litván jogalkotók. A lengyel szervezetek aláíráásokat gyűjtöttek és protestáló leveleket küldtek a képviselőknek. Józef Kwiatkowski, a litvániai Lengyel Tanárok Egyesületének elnöke szerint hiába, mert a törvénytervezet döntő módon hátrányosan befolyásolja a lengyel iskolák helyzetét: növelné ugyanis a litvánul oktató tananyagok számát, s az érettségit is litvánul kellene letenni. Ráadásul a kisebb településeken a nemzetiségi iskolák meg is szűnnének. A ZPL számításai szerint a törvény hatálybalépését követően a jelenlegi 120 lengyel iskolából mindössze 60 maradna meg. A 2001-es népszámlálás adatai szerint 104 ezer lengyel él Vilnában, vagyis minden ötödik ottani lakos lengyelnek vallja magát. Felmérések szerint 85%-uk döntően a lengyel nyelvet használja.¹⁵ A kisebbségi jogokat nemzetközi egyezmények garantálják, amelyeket évekkel ezelőtt Litvánia is aláírt. A lengyel fél szerint a gondot az okozza, hogy sok helyen nem tartják be őket. A helyi lengyel szervezetek szerint leginkább az oktatás korlátozása és a nemzetiségi nevek írásmódja sérelmezhető. Artur Górski, a Lengyel-Litván Parlamentközi Bizottság alelnöke szerint az új közigazgatási rendszer,¹⁶ a területi-közigazgatási felosztással kialakult körzetek szintén aggodalomra adhatnak okot. Számos kulturális, társadalmi szervezet mellett 1995-ben jött létre a már említett Litvániai Lengyelek Választási

Szövetsége. A választóközetek és a mandátumelosztás kisebbségek számára hátrányos módja miatt a lengyelek alulreprezentáltak a 141 fős litván parlamentben.

A lengyel iskolák önkormányzati fenntartásúak, semmilyen más anyagi támogatást nem kapnak. Ezzel szemben a hasonló státuszú litván iskolákat rendszerint a központi költségvetésből is megfelelő forrással támogatják. Leginkább a kisebb lengyel iskolákat érinti ez a különbségtétel, hiszen évek óta nem újítják fel az iskolaépületeket, amelyek szomszédságában a kor igényeit kielégítő, jó felszereltségű litván oktatási intézmények születnek. A lengyel fél azt is sérelmezi, hogy a litvániai lengyel közoktatást érintő változtatásokat nem egyeztetették a kisebbségi képviselőkkel. Többek között ilyen változtatás, mint említettük, hogy 2012-től egységesíteni fogják a lengyel és a litván iskolák számára az érettségi vizsgarendszert. Ez egyben azt is jelenti, hogy a lengyel iskolákban kötelező növelni a litván nyelvű tanórák számát.

Az oktatás területén ugyancsak komoly feszültségeket jelent a lassú privatizáció. Az eredeti elképzelések szerint ez 2007-re fejeződött volna be. A litvánokat illetően ez meg is történt, míg a lengyeleknél elmaradt. Ők elsősorban a fővárosban, illetve annak vonzáskörzetében szeretnék visszakapni telkeiket, ingatlanjaikat. Egyes felmérések alapján az igényelték 16-20%-ához jutottak csak hozzá, s a litván fővárosban ennél is kevesebbhez – mutat rá Artur Górski.

A litván kormány már többször előkészítette azt a törvénytervezetet, amely az európai normáknak megfelelően szabályozza a Litvániában élő kisebbségek jogait, de a törvény még mindig nem született meg. A tervezet tárgyalása több alkalommal csak az országgyűlési bizottság szintjéig jutott, holott az 1994-es lengyel–litván államközi szerződés értelmében Litvánia a közzétételére kötelezettséget vállalt. Ennek értelmében garantálni kellene többek között a lengyel nevek megfelelő írásmódját. Bár Lengyelország a vállalásait igyekszik betartatni, de függetlenül ettől, több területen is egyre feszültebb a két ország viszonya.¹⁷ Maga Valdas Adamkus egykori litván államfő fogalmazott úgy idén január elején, hogy „fájdalmas a lengyel–litván kapcsolatok megromlása”.¹⁸

Új helyzetet teremthet a litván fővárosban az idén február legvégén lezajlott önkormányzati választás. A ZPL orosz kisebbségi szervezetekkel szövetkezve a második legtöbb mandátumot, azaz 11-et szerzett Vilnában. Az 51 főt számláló közgyűlésben így kilenc lengyel fogja a lengyel kisebbséget képviseltetni (a 11 mandátumból kettő az orosz kisebbséget illeti). A helyi lapok éppen emiatt olyan címekekkel jelentek meg a választások másnapján, hogy *Vilna ismét lengyel*, vagy *A politikai erőkről a lengyelek döntenek*.

A Belaruszban élő lengyel kisebbség

Az egyik legnehezebb helyzetben élő kisebbség Belaruszban a lengyel etnikum. Számarányát tekintve az orosz után ez a második legnagyobb nemzetiség, a teljes lakosság 3,1%-át teszi ki. A hivatalos népszámlálási adatok szerint ma 300 ezer lengyel élhet fehérorosz földön, ám lengyel kisebbségi szervezetek szerint a számuk valójában 500 ezer és 1,2 millió között mozog. A Belaruszban élő lengyelek ősei jellemzően a 19. század végén telepedtek le ezen a területen, s a 20. századi határváltozások következtében laknak ma Belaruszban. A lengyelek lélekszáma rohamosan fogy.¹⁹ Az 1989-es népszámlálási adatok szerint 418 ezer fő vallotta magát lengyelnek, tíz évvel később már csak 295 ezer. Míg 1989 és 1999 között a lengyel népesség arányának a csökkenése 5%-os volt, 1999 és 2009 között már 20%-os. További gond, hogy a jól képzett lengyel fiatalok rendszerint nagyobb városokba költöznek, így a falusi, kisvárosi lengyel közösségek fokozatosan előregednek.

A belaruszi lengyelségnek csupán 13,3%-a vallja a lengyelt anyanyelvének. Összehasonlításképpen a litvániai lengyelség esetében ez az arány 84,8%, az ukrainai lengyelek esetében 12,5%.²⁰ A legtöbb lengyel Grodnó megyében él (65 ezer), ez a terület Litvániával és Lengyelországgal is határos.

A helyi kisebbségekhez való viszonyt jól jelzi Alekszandr Lukasenko belarusz elnök decemberben elhangzott kampánybeszéde, amelyben kifejtette, hogy nincs nemzetiségi probléma, hiszen az ott élő lengyelek a „mi lengyeleink”.²¹ Közel háromórás beszédében úgy fogalmazott: „nálunk nincs is kisebbség, sem szexuális, sem nemzetiségi értelemben. Ezek a mi embereink, a mi, az én lengyeljeim, akik Fehéroroszországban élnek”. Lukasenko ehhez azt is hozzátette, hogy Belaruszban nincs nemzetiségi és vallási konfliktus. „Mindenki, aki a mi földünkön él – belarusz, orosz, ukrán, lengyel, zsidó vagy más nemzetiségű – az a mi emberünk.”

Az itt élő lengyelek legfontosabb szervezete a Belaruszi Lengyelek Szövetsége (Związek Polaków na Białorusi – ZPB), amely 1990 júniusában alakult meg, és amelyet 2005 óta Andželika Borys vezet. Borys neve mondhatni szimbolikus jelentőségű, hiszen a helyi hatóságok már többször meghurcolták. A hivatalos belarusz szervek nem ismerik el legálisan működőként a lengyel szervezetet, égisze alatt ennek ellenére – elsősorban Grodnó körzetében – más lengyel civil szervezetek is működnek, mint például a Lengyel Orvosok Szövetsége, lengyel kórusok, együttesek és kulturális egyesületek.

A Belaruszban élő lengyelség politikai helyzete rendkívül bonyolult. A Lengyel Köztársaság és Belarusz között 1993-ban született meg a jószomszédi viszonyt és a baráti együttműködést megalapozó államközi szerződés. A belarusz központi hatóságok azonban nem tartják be az ebben foglaltakat. A Lengyel Külügyminisztérium már idézett jelentése arra hívja fel a figyelmet,²² hogy az agresszió elsősorban strukturális jellegű: a kisebbségeket

megfosztja attól a lehetőségtől, hogy saját szervezeteket, önkormányzatokat hozzanak létre. A ZPB létjogosultságát nem ismerik el a központi hatóságok, tagjai állandó fenyegetettségben élnek.

A ZPB a lengyel nyelv oktatására Lengyelországból hívott meg tanárokat, de tartózkodásuk elé olyan adminisztratív akadályokat gördítettek a belarusz hatóságok, amelyek következtében számuk évről évre csökken: a 2005–2006-os tanévben még húsz lengyelországi tanár oktathatott, a 2008–2009-es tanévben már csak tíz. Egyértelmű, hogy jóval többre lenne szükség. „A ZPB legnagyobb fegyvertényének a lengyel tanítási nyelvű iskolák megnyitását kell tekinteni. A szervezet gyakorlatilag a megalakulása óta küzdött egy teljesen lengyel anyanyelvű általános és középiskola létrehozásáért. Az első ilyen intézményt 1996 szeptemberében sikerült megnyitni Grodnóban, az új iskola avatásán részt vett Włodzimierz Cimoszewicz lengyel és Mihail Csihir fehérorosz kormányfő. Az iskola megépítését és berendezését szinte teljes egészében a lengyelországi Lengyelek Világközössége (Wspólnota Polska) közalapítvány állta.”²³

Kérdés, mit tehet ebben az esetben Lengyelország a lengyel kisebbség védelme érdekében.²⁴ Elsősorban figyelemmel kíséri a belaruszi lengyel közösségek helyzetét, s ezzel együtt minden lehetséges eszközzel támogatja a belaruszi lengyel kisebbségi szervezeteket. Műszaki eszközökkel, technikai berendezésekkel, főként számítógépekkel is segíti őket. Jogi segítséget nyújt a politikai okok miatt nehéz helyzetbe került lengyel közéleti szereplőknek.

A belarusz sajtóban a lengyel igazolvány bevezetését követően mind élesebb hangvételű támadások indultak Lengyelország és a lengyelek ellen. A helyi tankönyvekben Lengyelország jellemzően úgy jelenik meg, mint az az állam, amelyik már a középkorban akadályozta a belaruszokat abban, hogy saját országuk legyen. A 2007-ben bevezetett lengyel igazolvány elvileg jó lehetőséget adott volna az ottani lengyeleknek, ha nem vált ki olyan heves reakciót a belarusz hivatalok részéről. Napjainkban kifejezetten feszült a kapcsolat az újraválasztott Lukasenko elnök és a Lengyel Külügyminisztérium között. A belarusz választásokat követően Lengyelország folyamatosan kiáll az ottani ellenzék mellett.²⁵ A Lengyel Külügyminisztérium már a választások napján hivatalos közleményben tiltakozott a visszaélések ellen.²⁶ Idén február 25-én a szejm határozatban ítélte el Lukasenko rendszerét. Az ülésen belarusz ellenzéki politikusok is jelen voltak, őket Grzegorz Schetyna házelnök azzal biztatta, hogy nem fognak róluk megfélemleni. A határozat úgy fogalmaz, hogy „belaruszok és lengyelek közösen küzdenek a szabadságért és a demokráciáért”. A lengyel kisebbség helyzete tehát nagyban függ a belarusz demokrácia megteremtésétől.

Összegzés

Látjuk, hogy jelentős lengyel közösségek élnek Lengyelország határain túl. Társadalmi szervezeteik, alapítványaik hasonló gondokkal küzdenek, mint a megfelelő magyar intézmények, ezért érdemes volna egymás tapasztalataira építeni. Annak idején a lengyel fél „figyelemmel kísérte a magyarigazolvánnyal kapcsolatos történéseket. A törvénytervezet parlamenti vitáján is elhangzott ez az érv egy ellenzéki (egyben baloldali) honatya szájából a dokumentum ellen, mondván, a magyar státusztörvény bevezetése nemzetközi szinten komoly feszültségeket okozott, és a kormányoldal válasza erre a felvetésre az volt, hogy a lengyel gyakorlat nem a magyar megoldást, hanem a szlovákot és a görögöt követi, illetve, hogy Lengyelország az Európai Unió tagja. A volt krakkói főkonzul, Kovács István szerint a magyar és a lengyel fél között elmaradt az egyeztetés a státusztörvényekkel kapcsolatosan, ennek következtében mindkét fél magára maradt a megoldandó kérdésekkel.²⁷ Kár lenne ismét hasonló hibát elkövetni.

Jegyzetek

- 1 Radoslaw Sikorski lengyel külügyminiszter budapesti sajtótájékoztatója 2010. december 15-én, <<http://www.polskatimes.pl/aktualnosci/345808,wegry-sikorski-onowej-reputacji-europy-srodkowej,id,t.html>> (letöltve: 2010. 12. 10.)
- 2 1990 óta számos tudományos és tudományos-népszerűsítő kiadvány, periodika, városokat és régiókat ismertető útikönyv jelent meg a lengyel kisebbségek létének tudatosítása érdekében. Példaként elsők között: *Mniejszości polskie i Polonia w ZSRR* [A Szovjetunióban élő lengyel kisebbségek és a világ lengyelsége – tanulmánykötet], Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992. Meghatározó szerepet játszik a *Przegląd Wschodni* című negyedéves lap, amelynek első száma 1991-ben jelent meg, s alcíme szerint: a Keleten élő lengyelek jelenével és történelmével foglalkozik. Nagy teret szentel a határon túl élő kisebbségnek az 1948 óta megjelenő *Sprawy międzynarodowe* című – előbb félévi, utóbb negyedévi – lap is, amely ma a Nemzetközi Ügyek Lengyel Intézetének gondozásában lát napvilágot.
- 3 *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granica 2009*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa, 2009.
- 4 Uo., 7. p.
- 5 *Biuletyn Biura do Spraw Mniejszości Narodowych przy Ministerstwie Kultury i Sztuki. Mniejszości narodowe w Polsce w 1993 roku*, Warszawa, 1994, 139–175. p.
- 6 L. SAFJAN, Marek: *Pozycja mniejszości w Polsce w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, az Alkotmánybíróság honlapján 2003. október 3-án tette közzé azt a tanulmányát, mely a lengyelországi kisebbségek helyzetével foglalkozik, <

- www.trybunal.gov.pl/wiadom/Komunikaty/20031003/20031003.pdf> (letöltve 2011. 01. 04.)
- ⁷ L. a 2. jegyzetet. 1989. november 21–25. között Białystokban Nemzetközi Konferencián tárgyalták a litvániai lengyelség ügyét. Igaz, egy tájegység Vilna (Vilnius) és a Vilna-vidék kulturális sokszínűsége és történelmi múltja felől közelítve meg ezt az akkor még kényesnek számító kérdést. (A litvániai lengyelség döntő többsége ma is Vilnában és a fővárost övező tartományban lakik.) A konferencia előadásainak anyaga 1992-ben négy vaskos kötetben jelent meg: FELIKSIÁK, Elżbiety (red.): *Wilno – Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur. Materiały I Międzynarodowej Konferencji. Białystok 21 – 24. IX. 1989, I–IV*, Białystok, 1992.
- ⁸ HALÁSZ Iván: A külhoni lengyelek és Lengyelország „diaszpóra politikája”, *Regio*, 2003/4., 135. p.
- ⁹ L. az alapítvány hivatalos honlapján a célok meghatározása: <http://www.pol.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=10&Itemid=11> (letöltve: 2011. 01. 09.)
- ¹⁰ *Raport...*, 428. p.
- ¹¹ L. <<http://polonia.pap.net.pl/>> (letöltve: 2011. 01. 11.)
- ¹² *Raport...*, 66. p.
- ¹³ LAGZI Gábor: *Lengyelek, de másak*, Műhelytanulmány, EÖKIK, 2009, 5. p., <<http://www.eokik.hu/data/files/162882414.pdf>> (letöltve: 2011. 01. 12.)
- ¹⁴ *Raport...*, 140. p.
- ¹⁵ L. <<http://www.zpl.lt/przestrzeganie-praw-mniejszosci-polskiej-na-litwie-raport-stowarzyszenia-%E2%80%9Ewspolnota-polska%E2%80%9D/>> (letöltve: 2010. 12. 12.)
- ¹⁶ L. <<http://www.konserwatyzm.pl/publicystyka.php/Artykul/657/>> (letöltve: 2010. 12. 12.)
- ¹⁷ IJJAS Anna: Sárdobálás Lengyelország és Litvánia között, *Kitekintő*, <http://kitekinto.hu/europa/2010/11/04/sardobalas_lengyelorszag_es_litvania_kozott/> (letöltve: 2011. 01. 12.)
- ¹⁸ A TVN 24 lengyel hírtelevízió összefoglalója Adamkus 2011. január 3-i interjújából a *Lietuvos Rytas* című napilapnak, <<http://www.tvn24.pl/12691,1688192,0,1,przyjazn-z-polska-zaczyna-sie-kruszy,wiadomosc.html>> (letöltve: 2011. 01. 12.)
- ¹⁹ L. <<http://www.wspolnota-polska.org.pl/index.php?id=pwko01>> (letöltve: 2010. 12. 12.)
- ²⁰ *Raport...*, 57. p.
- ²¹ Lukasenka 2010 decemberében elhangzott kampánybeszédéből: <<http://www.wprost.pl/ar/221412/Lukaszenka-mniejszosc-polska-U-nas-takiej-nie-ma/>> (letöltve: 2010. 12. 21.)
- ²² *Raport...*, 59. p.
- ²³ LAGZI: *i.m.*, 15. p.
- ²⁴ *Raport...*, 62. p.
- ²⁵ UGRÓSDY Márton: Lengyel támogatással döntenék meg Lukasenkót, *Kitekintő*, <http://kitekinto.hu/europa/2011/01/08/lengyel_tamogatassal_dontenek_meg_lukasenkot/#komment> (letöltve 2011. 01. 11.)

²⁶ KOVÁCS Orsolya Zsuzsanna: Belarusz választások: a lengyel külügy tiltakozik, *Kitekintő*, <http://kitekinto.hu/europa/2010/12/20/belarusz_valasztasok_a_lengyel_kulugy_tiltakozik> (letöltve 2011. 01. 11.)

²⁷ LAGZI: *i.m.*, 50. p.